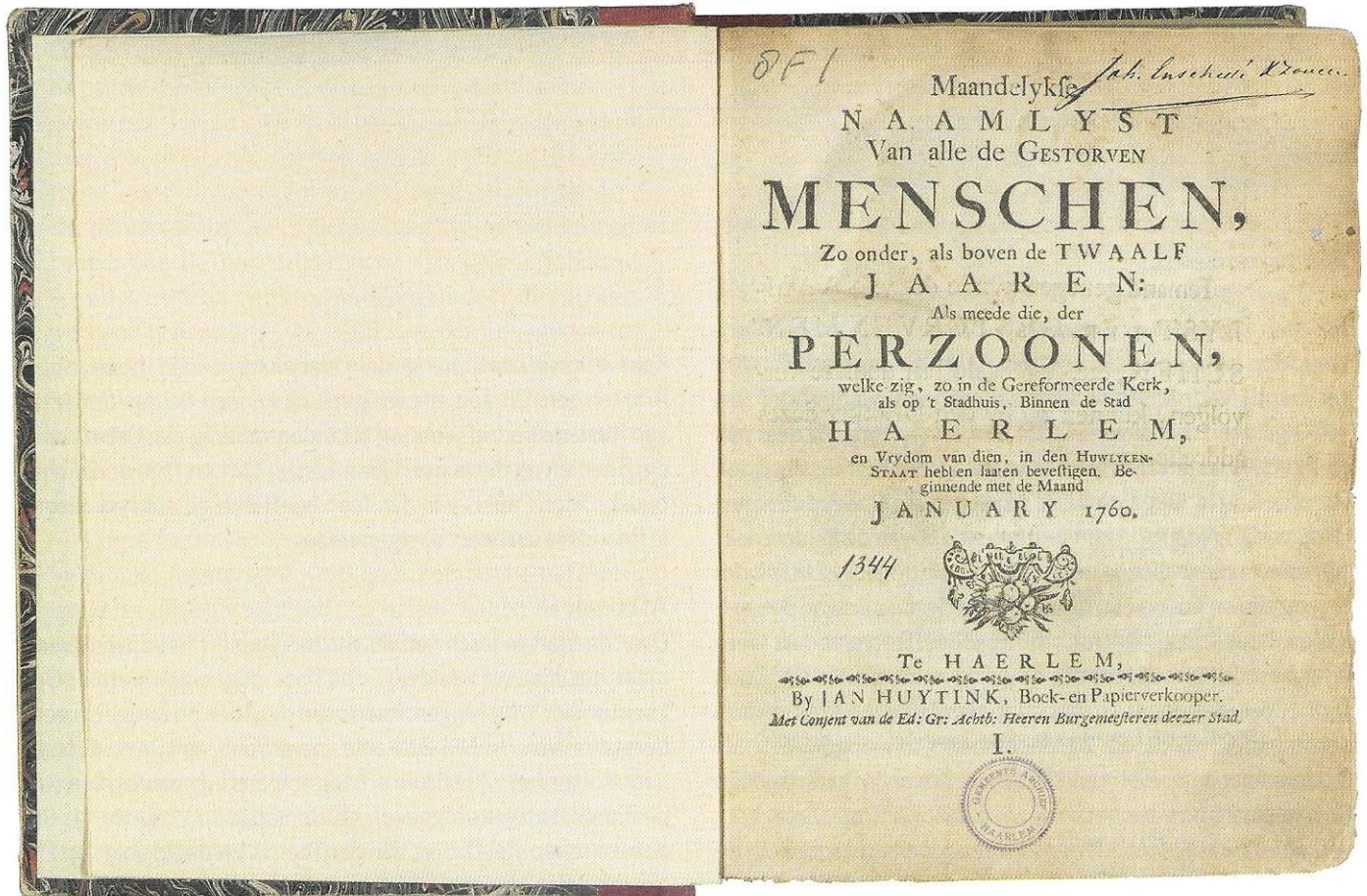

Puibboekjes van Haarlem

1. Titelblad puibboekje

De oudste bewaard gebleven naamlijsten, uitgegeven voor Nederlandse plaatsen zoals Alkmaar, Amsterdam ('Maandelykse Nederlandsche Mercurius'), Den Haag, Middelburg, Oostzaan, Rotterdam en Utrecht, zijn die van Haarlem. Zij vormen ook de langste ononderbroken serie. Omdat de daarin vastgelegde gegevens aan de pui van het stadhuis werden afgekondigd hebben de ingebonden exemplaren in de wandeling de naam 'puibboekjes' gekregen. Zij bevatten per maand lijsten van personen die in Haarlem een wettig huwelijk aangingen en van mensen die in Haarlem werden begraven, een statistiek over het aantal geboren kinderen en hoeveel meerlingen er werden geboren, en lijsten van in Haarlem bij veiling verkocht onroerend goed en waardepapieren. Het bijhouden van een bevolkingsstatistiek vormde waarschijnlijk één van de motieven om de boekjes uit te geven, maar daarvan is geen bewijs gevonden. Na verloop van tijd werden bij de begravenen ook leeftijd en woonadres vermeld.

Periode	Naam	Adres
1760-1767	Boek- en papierverkoper Jan Huijtk	Grote Houtstraat, tegenover de Spekstraat, vanaf april 1765 in de Gierstraat, vanaf april 1766 in de Grote Houtstraat bij het Proveniershuis
1768-april 1778	Boek- en papierverkoper de Erve van Hulkenroij en Joannes Met	Lange Begijnestraat
mei 1778-1790	Boek- en papierverkoper Joannes Met	Lange Begijnestraat
1791-1816	Boekdrukken Joannes Met en Joannes Meijlink	Lange Begijnestraat, Wijk 1, nummer 1016
1817-okt. 1844	Drukkerij Met en Meijlink	Lange Begijnestraat, Wijk 1, nummer 1016
nov. 1844-1853	Boek en Steendrukkerij Met en Meijlink	Lange Begijnestraat, Wijk 1, nummer 1016
1854-nov. 1856	Boek en Steendrukkerij Met en Meijlink	

's-Gravenhage was de eerste stad in de Republiek waar een statistiek van overlijdensoorzaken werd bijgehouden. Dit gebeurde daar vanaf 1755, op aanraden van de medicus Thomas Schwencke, die onderzoek deed naar uitbraken van de pokken. Het Haagse voorbeeld is gevolgd door andere steden, waaronder Haarlem, vanaf 1760. De Haarlemmer statistieken werden in de Puiboeckjes verwerkt.¹

Vanwege de belangrijke genealogische informatie die compact in de Puiboeckjes is terug te vinden, vormen zij een ideale bron om elektronisch doorzoekbaar te maken. Daarom is een project gestart om de tekst te transcriberen; het resultaat wordt gedistribueerd via de NGV-afdeling Rijnland en Kennemerland.

Uitgave

De Puiboeckjes van Haarlem zijn aanvankelijk, met consent van de Heren Burgemeesteren van de stad Haarlem, uitgegeven door drukkerij Jan Huijtk aldaar, onder de onuitsprekbare naam 'Maandelijxse naamslijst van alle de gestorven menschen, zo onder, als boven de twaalf jaaren: als meede die, der perzoonen, welke zig, zo in de Gereformeerde Kerk als op 't Stadhuis, binnen de stad Haerlem, en Vrijdom van dien, in den Huwelijken Staat hebben laten bevestigen.'

In het eerste Puiboeckje staat tot tweemaal toe een verontschuldiging over de kwaliteit van de gegevens over het jaar 1767. Het is opvallend dat gedurende dat jaar veel minder adresinformatie en veel minder informatie over partners van overleden vrouwen is opgenomen, dan in de jaren ervoor en erna. Het is dus denkbaar dat ook de informatie over de gedurende dit jaar overledenen zelf onvolledig is. Men dient hierop bedacht te zijn. Met ingang van 1768 zijn de Puiboeckjes door andere drukkers uitgegeven. Zij zijn achtereenvolgens gedrukt en uitgegeven door de bovenstaande bedrijven.²

Abonnement

In maart 1768 wordt gemeld dat de abonnementskosten 30 stuivers, oftewel anderhalve gulden per jaar bedragen en dat met ingang van deze maand bij de begravenen ook wordt

aangegeven op welk kerkhof zij zijn begraven. De volgende afkortingen worden gebruikt: G. K. (Grote Kerk), J. K. (Jans Kerk), N. K. (Nieuwe Kerk), N. (Noorder begraafplaats) en Z. (Zuider begraafplaats). Daarnaast komen voor de Weeskerk (W. K.): de kerk van het Heilige-Geesthuis, het weeshuis aan de Krocht en de Leproos Kerk: de kerk van het Leprozenhuis, later het Dolhuys, nu Museum van de Geest aan de Schoter-singel. Verwarrend is dat de afkorting W. K. ook gebruikt wordt voor de Waalse Kerk.

In 1828 is de prijs voor een abonnement 3½ stuiver per maand, dus 42 stuivers (2 gulden en 10 cent) per jaar. In 1834 is de prijs 17½ cent per maand of 2 gulden en 10 cent per jaar. Dat blijft zo tot het einde van de reeks in november 1856. Er lijkt dus tussen 1828 en 1856 totaal geen inflatie in de boekenprijs te zijn geweest.

Notering

In maart 1768 wordt voor het eerst gemeld of overleden vrouwen ongehuwd waren. Ik durf niet te garanderen, dat de vrouw, indien de melding ontbreekt, gehuwd was, maar het is wel een mooie genealogische toevoeging. Vanaf augustus 1770 wordt naast de termen jongedochter en jongeman ook de term ongehuwd gebruikt. Het is onduidelijk welke overlap deze noteringen hebben. Ik heb de indruk, maar zonder bewijs, dat de term ongehuwd ook impliceert dat iemand zelfstandig woonde. Er werden echter ook dertien- en veertien-jarigen als ongehuwd vermeld. Ik weet niet of kinderen toen al op zo'n jonge leeftijd zelfstandig, of misschien in een groep woonden. Mogelijk hebben deze vermeldingen betrekking op kinderen die inwoonden bij hun werkgever. In dat laatste geval zou dit ook een belangrijke genealogische hint kunnen zijn.

Vanaf januari 1769 worden de begravenen per dag gesorteerd vermeld: eerst de mannen ouder dan twaalf jaar, dan de vrouwen ouder dan twaalf jaar en daarna de kinderen van twaalf jaar en jonger. Vanaf twaalfjarige leeftijd worden kinderen met hun eigen naam vermeld. Jongere kinderen alleen als 'het kind van', gevolgd door de naam van de vader en, in uit-

zonderingsgevallen, de naam van de moeder. Enkele keren worden twaalfjarigen toch nog als 'het kind van' genoteerd.

Aanvankelijk werd van de begraven personen de datum genoteerd waarop de impost op het begraven was betaald, maar met ingang van 1768 werd dit de begraafdatum. Als werd genoteerd dat het lijk naar Ouderkerk was vervoerd betrof het zeer waarschijnlijk Sefardische Joden, die daar op de begraafplaats Beth Haim werden begraven.

Puiboeckjes en genealogisch onderzoek

Genealogisch onderzoek naar personen in Haarlem vóór 1811 wordt gehinderd door de afwezigheid van een complete index op de DTB. Er bestaan drie indexen, twee online en één op microfiche in de studiezaal van het Noord-Hollands archief, maar géén van drieën is volledig. Dit betekent dat deze indexen geen negatief bewijs kunnen leveren. Het enkel ontbreken van een gegeven in deze indexen wettigt dus nooit enige conclusie. Voor positief bewijs zijn deze indexen uiteraard wel bruikbaar. Aangezien in de Puiboeckjes van Haarlem alle trouw- en begraafinschrijvingen zijn genoteerd, kan hieruit op dit punt zowel positief, als negatief bewijs worden afgeleid.³ Omdat de Puiboeckjes gedrukt zijn en niet handgeschreven, was hun transcriptie relatief snel en simpel uitvoerbaar. Er is echter wel een uitzondering: Het lijkt erop dat zij die op attestatie van buiten Haarlem in Haarlem trouwden, en zij die weliswaar in Haarlem in ondertrouw gingen, maar ergens anders trouwden, in de Puiboeckjes niet zijn opgenomen. In de ondertrouwboeken van de Nederlands hervormde kerk in Haarlem zijn deze inschrijvingen wel genoteerd. Deze personen zouden dan via eventuele indexen van de DTB in andere plaatsen en de al bestaande Haarlemse indexen moeten worden teruggevonden.

Naast trouwen en begraven bieden de Puiboeckjes van Haarlem ook een overzicht van publieke verkopen van onroerend goed en waardepapieren uit Haarlem en omgeving. Verder bevatten zij statistische gegevens over het aantal geboren jongens en meisjes, het aantal tweelingen, het aantal getrouwen en overledenen en de doodsoorzaken (vanaf 1776 op maandbasis) en de leeftijd bij overlijden (vanaf 1776). Overigens vermelden de 'Registers van aangifte van het middel op het begraven' al vanaf 29 januari 1760 leeftijd en doodsoorzaak van de individuele overledenen.

In de Puiboeckjes worden leeftijden afgerond op een veelvoud van een kwart jaar. In de 'Registers van aangifte van het middel op het begraven' zijn leeftijden vaak nauwkeuriger aangegeven in jaren, maanden en dagen.

Uniek is ook dat de Puiboeckjes vanaf 1760 incidenteel en vanaf 1768 structureel het woonadres opgeven van de begraven personen. Deze informatie is niet terug te vinden in de begraaf- of gaarderregisters van de impost op het begraven. De adresinformatie wordt gaandeweg ook steeds gedetailleerder, zodat uiteindelijk rond de helft van de tekst van een begraafinschrijving wordt besteed aan adresinformatie.

Als laatste werd ook het aantal geboren kinderen per maand

vermeld en het aantal meerlingen, zonder verdere namen. Een enkele keer zijn uit deze statische gegevens details te achterhalen, zoals in juli 1776 wanneer in een correctie van de opgaaf van juni 1776 wordt gemeld dat de opgaaf van de geboorte van één paar tweelingen in feite een drieling betrof, waarbij het bovenlichaam van een van de kinderen 'zeer misvormd' was.

In het origineel van het vierde Puiboeckje ontbreken over het jaar 1787 alle pagina's voor de maanden februari tot en met november. Onbekend is of de gegevens over deze maanden nooit zijn gepubliceerd, of dat zij alleen ontbreken in de ene jaargang die het Noord-Hollands Archief bezit. In het laatste geval is er nog hoop dat de informatie van de ontbrekende pagina's ooit nog eens opduikt in een particuliere verzameling. Voor deze periode zullen tot zo lang dus de oorspronkelijke registers geraadpleegd moeten worden.⁴ Maar eigenlijk moet dat natuurlijk altijd; ook onze transcripties zijn immers niet onfeilbaar.

De Puiboeckjes vermelden alleen de juridisch bindende huwelijken, dus die gesloten in de Nederlands Gereformeerde en Waalse kerken en die op het stadhuis voor de Schepenen. Voor het trouwen van andere gezindten zullen nog steeds de scans in toegang 2142 van de andere kerkgenootschappen doorzocht moeten worden. Vooral van de rooms-katholieke trouwboeken is veel verloren gegaan. Een gemakkelijk over het hoofd te zien trouwboek bevindt zich in toegang 2106 inventarisnummer 71 voor de rooms-katholieke statie Sint Jozef (Bagijnhof) voor 1724-1725. En in toegang 2106, inventarisnummers 77-96 bevinden zich kopie trouwboeken van R. K. Statie Sint Bernardus 'De Maegden van den Hoek' over de periode 1629-1761. De originele trouwboeken in toegang 2142 lopen slechts van 1671-1693.

Een interessante toevoeging in de Puiboeckjes is de kwalificatie 'junior', soms ook 'de jonge' bij de namen van diverse bruidegoms en overledenen. Deze toevoegingen ben ik in de originele registers nooit tegengekomen. Er bevindt zich hier dus niet-expliciete genealogische informatie over de vader van de bruidegoms en overledenen. Verder vond ik een huwelijk waarbij de naam van de bruid niet was ingevuld in het originele trouwregister; in het overeenkomstige Puiboeckje stond deze naam wél. De Puiboeckjes kunnen dus genealogische informatie bevatten die nergens anders beschikbaar is.

Voor vrouwen die werden begraven is vaak de naam van de echtgenoot, of soms de naam van de vader of moeder vermeld, uiterst nuttige extra genealogische informatie die niet in de originele registers is te vinden. Het ontbreken van partnerinformatie in de Puiboeckjes mag echter niet leiden tot de conclusie dat deze er ook niet geweest was. Negatief bewijs is dus ook hier niet te halen.

De spelling van de namen in de Puiboeckjes is genormaliseerd ten opzichte van de originele DTB-registers en er komen zeten inhoudelijke fouten voor. De meest duidelijke fouten zijn in de transcriptie stilzwijgend gecorrigeerd, maar verder zijn de gegevens uit de originele DTB-registers altijd leidend.

Gedurende 1806 wordt bij begraven kinderen in het Puiboeckje

alleen de naam van de vader vermeld, terwijl de gaarder op het middel op het begraven alleen de volledige naam van het kind vermeldt. Hier zijn beide bronnen dus complementair. Vanaf 1807 vermelden de gaarders zowel de naam van vader als van het kind, terwijl de Puiboekjes alleen de naam van de vader blijven noemen.

Transcriptie

De Puiboekjes van Haarlem (toegang 1211, inventarisnummers 1-8) van 1760 tot en met 1811 zijn getranscribeerd in veertien afzonderlijke bestanden, namelijk zeven voor de huwelijken en zeven voor de begravingen. De bestanden bevatten de gegevens van Puiboekje 1 t/m 6 en Puiboekje 7, gecombineerd met het eerste jaar van Puiboekje 8 (1811). Hoewel de Puiboekjes zijn uitgegeven tussen 1760 en 1856, zijn de gegevens van 1812 tot en met 1856 vrijwel identiek aan de gegevens in de akten van de Burgerlijke Stand. Met uitzondering van de naam van de begraafplaats, waar de overledenen na 1812 zijn begraven, want die is praktisch nergens anders te vinden, en zeker niet zo gestructureerd en overzichtelijk. De akten van de Burgerlijke Stand zijn al gescand en geïndiceerd door het Noord-Hollands Archief en daarom heeft het transcriberen van de latere Puiboekjes weinig toegevoegde waarde.

Ik ben in de eerste plaats aan deze transcriptie begonnen om snel genealogische gegevens van familieleden terug te vinden, waarna ik details over deze familieleden opzoek in de originele DTB-boeken, de Puiboekjes zelf en eventueel aanvullende archieven, zoals hiervoor beschreven. Het was voor mij daarom niet noodzakelijk om alle gegevens uit de Puiboekjes te transcriberen; slechts die gegevens die helpen bij het identificeren van unieke personen.

Het achterwege laten van al die extra

informatie uit de transcripties heeft het typ- en correctiewerk aanzienlijk beperkt en daarmee ook de duur van dit project. Zo zijn de titulatuur van personen, hun functies en woonadressen niet getranscribeerd, evenmin als hun eventuele eerdere huwelijken. Bij de begravingen is wel getranscribeerd welke overleden vrouwen getrouwd, of weduwe waren en de eventuele namen van hun partners. Patroniemen die veelvuldig, maar lang niet altijd ná de achternaam staan vermeld in de Puiboekjes, zijn consequent opgenomen in het voor-naamveld, evenals de toevoegingen 'junior', getranscribeerd als 'jr', en 'de jonge'.

Soms is niet duidelijk of er twee voornamen, een voornaam en patroniem, of een voornaam en dubbele achternaam staan vermeld. Het kan dus voorkomen dat een dubbele achternaam onterecht getranscribeerd is als een patroniem en een achternaam, of dat een patroniem en achternaam is getranscribeerd als een dubbele achternaam. Zonder gedetailleerde kennis van de betreffende persoon of familie is dat onderscheid moeilijk te maken en de Puiboekjes zelf geven

dit onderscheid niet aan. Er is van WieWasWie gebruik gemaakt om te bepalen of eventuele dubbele achternamen vaker voorkomen.

Vanaf mei 1770 worden aan het eind van de maand correcties vermeld over voorgaande maanden. De eerste correctie bij de begravingen vond plaats in oktober 1773, bij de huwelijken in april 1774. Waar dit het geval is zijn de gecorrigeerde gegevens opgenomen op de plek van de oorspronkelijke vermelding met een commentaar in welke maand de gegevens gecorrigeerd zijn. De oorspronkelijke vermelding is dan in de transcriptie niet meer te zien. De verwijzing naar de scan van de pagina blijft wijzen naar de originele vermelding, niet naar de correctie. Deze moet dus met handmatig bladeren gevonden worden. In januari 1800 wordt een opmerking geplaatst dat correcties van foutief opgegeven begraafgegevens niet langer zullen worden gepubliceerd. Dat betekent echter niet dat er geen correcties meer werden opgenomen, maar het lijken er wel minder te zijn.

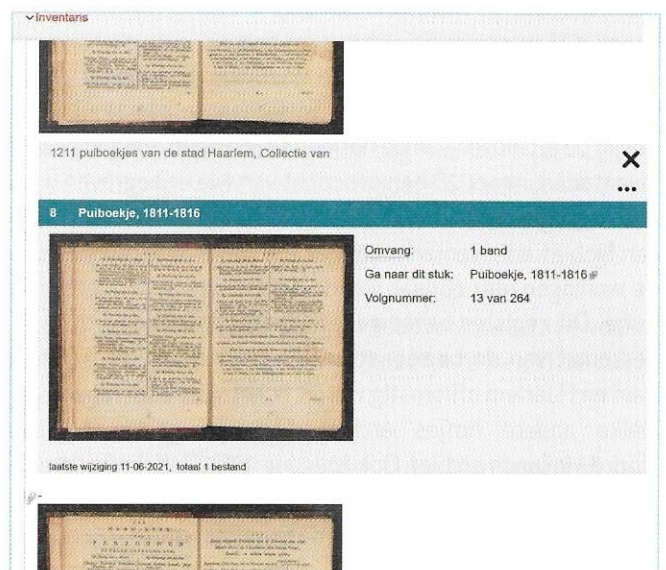
De in de Puiboekjes gebruikte letter 'y' is getranscribeerd als 'ij', tenzij het om een duidelijk buitenlandse naam ging. Enige willekeur was hier onvermijdelijk. Namen die in de Puiboekjes zijn afgekort, zijn in de transcriptie aangevuld, waarbij het aangevulde deel tussen blokhaken [] is geplaatst.

Iedere inschrijving wordt gevolgd door een aanklikbare link naar de originele pagina in het betreffende Puiboekje. Bij het gebruik van een Firefox webbrowser kom je vaak niet uit bij de gewenste pagina, maar moet daarna nog naar beneden worden gescrold om in het grijs gearceerde gedeelte van de webpagina de link naar de juiste pagina te vinden. Bijvoorbeeld:

NHA: Toegang 1211; Inv. Nr. 1; Collectie puiboekjes van Haarlem; 1760-1769											
Scan	Pagina	Jaar	Maand	Dag	Voornaam bruidegom	tussen- voegsel	Achternaam bruidegom	Voornaam bruid	tussen- voegsel'	Achternaam bruid	Opmerkingen
6	7	1760	januari	6	Hermanus		Toepoel	Sara		Wieland	Grote kerk
6	7	1760	januari	6	Roelof	van	Waert	Antje		Sluitem	Grote kerk
6	7	1760	januari	20	Hendrik		Dijkhuijsen	Heijltje	van	Boven	Grote kerk
6	7	1760	januari	20	Peter	de	Vries	Anna		Lijnsaad	Grote kerk
6	7	1760	januari	20	Hendrik	van	Maas	Magdaleentje		Hooft	Grote kerk
6	7	1760	januari	20	Dirk	van	Aken	Johanna		Tordeu	Grote kerk

2. (screenshot)

Wat leidt naar het volgende scherm:

3. (screenshot)

Puiboekjes en aanvullende gegevens

De scans van het trouwen in de Grote Kerk zijn vervolgens te vinden op de website van het Noord-Hollands Archief onder toegang 2142, inventarisnummers 46-68, het trouwen in de Waalse kerk onder toegang 2142, inventarisnummers 107-110 en het trouwen in het stadhuis onder toegang 3111, sectie 3.2, inventarisnummers 915-921.

De scans van het begraven zijn te vinden onder toegang 2142, inventarisnummers 69-102, toegang 1846, inventarisnummer 82, Register van graven in de Heilige Geest-, of Weeskerk, 1692-1765 en toegang 3305, inventarisnummer 52-57, de Registers van opgenomen zieken in het Sint Elisabeths of Grote Gasthuis, dat zijn eigen begraafplaats had. De patiënten registers bevatten naast de begraafdatum de werkelijke overlijdensdatum, wat uitzonderlijk is.

Toegang 1550, inventarisnummer 12 bevat gegevens over de oude vrouwen die woonden en overleden in het Vrouwe en Anthonie Gasthuis tussen 1686 en 1777. Aangezien dit gasthuis aanvankelijk gevestigd was in de buurt Bakenes, waar een hoog percentage rooms-katholieken woonde, waren de bewoonsters waarschijnlijk ook rooms-katholiek. En toegang 3241, inventarisnummer 4 Register van bewoonsters van het Barbara Gasthuis bevat informatie over de vrouwen die daar woonden en overleden.

Van het Sint Jans en Coenen Gasthuis, vanaf 1625 de naam voor het Sint Jansgasthuis verbonden aan het Jansklooster, is geen zelfstandig archief overgeleverd, slechts een paar inventarisnummers (366-388) onder toegang 2123 Kloosters te Haarlem. Hier zitten geen patiënten- of bewonerslijsten bij. Toegang 3310, inventarisnummer 99-100 bevat namenlijsten van proveniers (mensen die vrijwillig en tegen betaling opgenomen werden) in het Leprooshuis te Haarlem tussen 1755 en 1790.

Vanaf januari 1809 is ook sprake van overlijden in Het Hospitaal op het Klein Heiligland.⁵ De daar genoemde personen komen niet voor in de patiëntenregisters van het Sint Elisabeths of Grote Gasthuis en werden ook niet begraven op de begraafplaats van dat ziekenhuis. Het betreft uitsluitend mannen die in het Hospitaal overlijden.

Over vrouwen (het waren meestal vrouwen) die op een hofje woonden en daar stierven valt vaak meer informatie te vinden in de archieven van de hofjes zelf. Zo heeft toegang 3279, inventarisnummer 28 een overzicht van wie er begraven werden in de graven in de Grote Kerk in het bezit van het Hofje van Noblet en inventarisnummer 108 bevat een register van de woningen met opgaaf van de bewoonsters van datzelfde hofje. Dit register bevat gedetailleerde informatie over de herkomst van de bewoonsters, die beurtelings uit Amsterdam en Haarlem afkomstig waren. Ik heb niet onderzocht van welke andere hofjes archieven aanwezig zijn bij het Noord-Hollands archief. Ook toegang 3285 R.-K. hofjes onder het beheer van het Sint Jacobs Godshuis te Haarlem bevat namenlijsten van bewoners van deze hofjes.

In het Archief Doopsgezind Haarlem in de Frankestraat te

Haarlem worden de archieven bewaard van diverse Doopsgezinde hofjes in Haarlem met ook daarin namenlijsten van bewoners.

Overledenen die niet in een kerk of bij het ziekenhuis begraven werden, kwamen - afhankelijk van hun woonadres binnen Haarlem - terecht op de Noorder- of Zuiderbegraafplaats, aangegeven met een 'N', of 'Z'. Helaas zijn zeer veel armen anoniem begraven onder de titel van de schaal, van de diaconie of van de armen, slechts met een aantal over de afgelopen periode - meestal een week. Het overlijden van deze personen is dan alleen terug te vinden in de gaarderregisters van de impost op het begraven. Die administratie is ook niet waterdicht, aangezien pro deo begravingen soms niet terug te vinden zijn.

Aangezien de oudere begraafregisters vaak lastig te lezen zijn, kan het nut hebben om toegang 1561, inventarisnummers 77-110 (nog niet allemaal gescand) Kerkvoogdij van de Nederlands-Hervormde Gemeente te Haarlem, Register van de begravenen, 1655-1832 te controleren. Dit zijn kopieboeken van de begraafregisters in toegang 2142, maar beter leesbaar.

Ook de archieven van de Weeshuizen in Haarlem bevatten meer gegevens over de daar overleden kinderen.

Toegang 1846 Gereformeerd of Burgerweeshuis te Haarlem, inventarisnummers 176-187.

Toegang 1850 Sint Jacobs Godshuis te Haarlem, inventarisnummers 699-703.

Toegang 3240 Aalmoezeniers Armen- en Werkhuis te Haarlem, bevat geen lijsten met bewoners.

Een typisch Haarlemse uitdrukking is 'trouwen op het graf van Maarten van Heemskerk'. Ingevolge het testament van de kunstschilder Maarten van Heemskerk uit 1558 werd een fonds ingericht dat jaarlijks een uitkering gaf aan twee bruiden van gereformeerd geloof en van onbesproken gedrag. Deze uitkeringen hebben van 1583 tot en met 1787 plaatsgevonden; zij werden aangetekend in de gereformeerde ondertrouwregisters van Haarlem. Het archief van het Burgerweeshuis te Haarlem bevat een kopie van het testament en een overzicht van de gedane uitkeringen.⁶ De namen uit deze lijst zijn door Remko Ooijevaar getranscribeerd en toegevoegd aan zijn spreadsheet met DTB-gegevens voor geheel Kennemerland.⁷

Het valt op dat een aantal echtparen op dezelfde dag zowel op het stadhuis, als in de Grote Kerk trouwde. Omdat beide huwelijken juridisch bindend waren lijkt dit dubbelop. Er is nog geen verklaring gevonden waarom men dit deed.⁸ Hetzelfde heb ik ook in Amsterdam gezien bij het ondertrouwen voor de kerk en de schepenen. Verder viel mij het grote aantal broers en/of zussen op dat op dezelfde dag trouwde. Soms waren de trouwpartners ook weer broers of zussen. Mogelijk werd voor zo'n dubbelhuwelijk gekozen om de kosten voor een extra trouwfeest te besparen. Maar misschien bestonden er ook romantische overwegingen om samen te trouwen.

Het verdient aanbeveling om naast de scans van de Puiboekjes ook de scans van het trouwen en begraven zelf te raadplegen, aangezien deze meer details bevatten. Bovendien is het zeer aan te bevelen de scans van toegang 3993, sectie 1.5.7.12.3, inventarisnummers 2669-2697, de Registers van aangifte van het middel op begraven ('gaarders') te raadplegen. De datum van aangifte ligt bijna altijd tussen de werkelijke overlijdensdatum en de begraafdatum in. In uitzonderlijke gevallen kunnen ze alle drie op één dag plaatsvinden.⁹

Adressen in Haarlem

In 2009 heeft Willem Blok twee documenten gemaakt, genaamd 'Puiboeken Haarlem verdwenen straatnamen' en 'Puiboeken Haarlem Poortjes', waarin namen straten, sloppen, stegen en poorten alfabetisch worden vermeld en waarmee die te lokaliseren zijn op de kadastrale kaart van Haarlem van P. J. Nautz uit 1822.¹⁰ Deze documenten zijn te downloaden via GeneaKnowHow.net.¹¹

Puiboekjes en demografie

Een ander fenomeen, van statistische aard, is dat er in de onderzochte periode twee pieken van huwelijken per jaar lijken te zijn geweest. De eerste piek valt in de maand mei, waarin twee keer zoveel paren trouwen als het jaargemiddelde, de tweede in november, met iets meer dan het jaargemiddelde.

Dat de meimaand, als Mariamaand,¹² de beschermheilige van de moeders, en de maand waarin veel pacht en huurcontracten aanvingen, een populaire huwelijksmaand was valt goed te begrijpen. Bovendien valt in mei te verwachten dat het goed weer is om een feestje te vieren, wat zal hebben geholpen om voor die maand te kiezen. In Gouda werd in de periode tussen 1701 en 1800 het merendeel van de huwelijken gesloten in de maanden mei, augustus en november. N.D.B. Habermehl schreef: 'De meest plausibele verklaring voor het grote aantal huwelijken in het voor- en najaar is, dat op 1 mei en op 1 november de huur- en arbeidscontracten werden vernieuwd. De populariteit van augustus als huwelijksmaand, die kenmerkend is voor Gouda, laat zich niet verklaren.'¹³ Hiermee komen de waarnemingen voor Gouda en Haarlem overeen (met uitzondering van de piek in augustus) en zijn de aanleidingen voor de pieken waarschijnlijk ook van gelijke aard, namelijk het aflopen van huur- en arbeidscontracten.

Verder schrijft Habermehl dat in jaren na grote sterfte het aantal huwelijken meestal stijgt. Dit is ook te zien in de demografie van Haarlem, waarbij in 1760, 1781 en 1795-1796 relatief grote sterfte optrad, terwijl er in 1762, 1782-1783 en in 1797 relatief veel getrouwd werd. Een ander statistisch feit dat de aandacht trekt is de dramatische sterfte tussen 1779 en 1782 en de daarmee samenhangende dramatische afname van het aantal geboren kinderen, resulterend in een totale bevolkingsafname van rond de 1000 personen per jaar tussen 1780 en 1782. In Haarlem waren er pokkenuitbraken in 1769-1770, 1785-1786 en 1800-1801, maar dus niet in 1779-1782, toen vooral oudere personen stierven. Als ik dit lees, komt bij mij het

beeld van de coronacrisis naar boven, maar aangezien dit boek niets bevat over een griep epidemie zal de overeenkomst wel op toeval berusten. In een Engelse publicatie¹⁴ is gesteld dat de cholera in april 1782 in Denemarken opdook en zich verspreidde van de Baltische kusten naar de Nederlandse en daarna naar de Engelse. Dit lijkt net te laat te zijn om de oversterfte in Haarlem te kunnen hebben veroorzaakt.

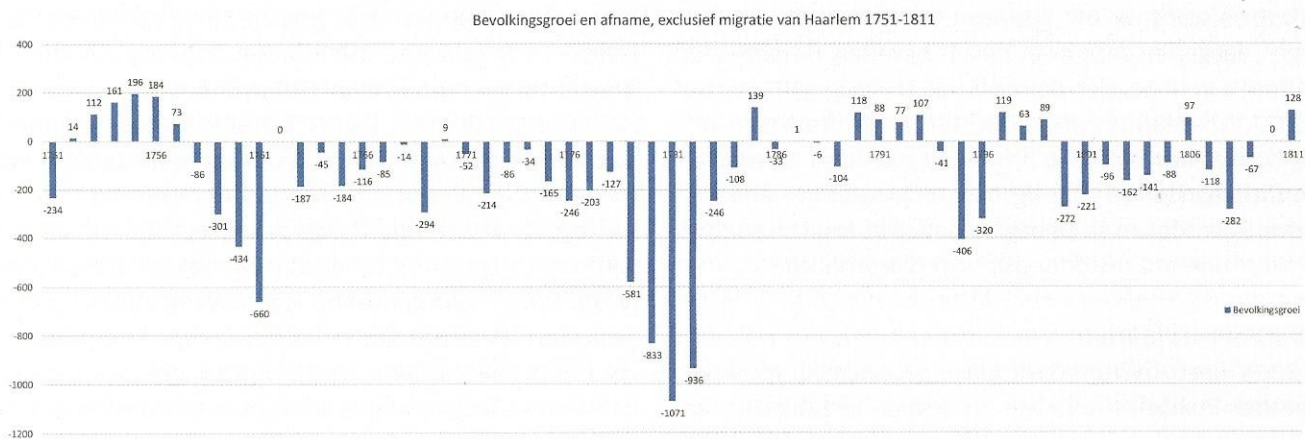
De webpagina van Michel Osinga over epidemieën en hongersnoden meldt dat in 1779 in Nederland een dysenterie-uitbraak plaats vond;¹⁵ Haarlem wordt daarin echter niet expliciet genoemd. Dysenterie, in die tijd ook de rode loop genoemd, komt in de maandelijkse overzichten van doodsoorzaken in de Puiboekjes regelmatig voor, en is eind 1779 dominant; maar ook de tering (tuberculose) en koortsen waren veel voorkomende doodsoorzaken. Hierdoor is niet duidelijk wat de moderne naam van de ziekte is die toen rondwaarde in Haarlem. Misschien heersten er zelfs meerdere ziekten tegelijkertijd en was het dodental daarom zo hoog.

Een laatste mogelijke oorzaak kan de Vierde Engelse Oorlog zijn, die woedde van 1780 tot 1784, en die een economische nekslag voor Nederland betekende. Economische teruggang kan hongersnood tot gevolg hebben, met daaraan verbonden verlaagde immuniteit van de bevolking en verhoogde sterfte direct door de honger, of indirect door ziekten. Het schijnt mij toe dat zo'n eventuele hongersnood pas aan het eind van de oorlog merkbaar zou zijn en niet al in 1779. Ik ken ook geen beschrijvingen van hongersnoden in verband met deze oorlog.

In juni 1782 trad een zware epidemie op van de zinkingskoorts, een ernstige vorm van griep. De Haarlemmer arts Willem Brouwer Bosch publiceerde daarover op 29 juni 1782 een tractaat, 'De aderlaating, in de tegenwoordig heersende ziekte van de maand Juny 1782'. Hij ging keihard in tegen de bestaande praktijk van de gevestigde doktoren in Haarlem en daarbuiten. Door dit boekje is over de epidemie in Haarlem veel bekend geworden.¹⁶ Het voorjaar was koud en nat geweest. Het gehele voorjaar hadden in Haarlem catarrale ziekten (ontstekingen van slijmvliezen, met name het neusslijmvlies) geheerst en in april en mei vele borstziekten. Het hoesten nam van dag tot dag toe en er was geen huisgezin, waar niet iemand verkouden was. Nadat de gehele maand mei zeer koud geweest was steeg het kwik op 28 mei ineens naar 78°F (25,5 °C) en de volgende dag naar 82 °F (28 °C), terwijl de lucht zeer vochtig was. 's Middags draaide de wind van oost naar zuid-west gevolgd door een zwaar onweer met wind, hagel en regen en de temperatuur daalde naar 56 °F (13,5 °C).

In 1800 was er een uitbraak van roodvonk, waaraan vooral veel kinderen stierven. Dit is ook duidelijk te zien in de sterfregistrieken van Haarlem.

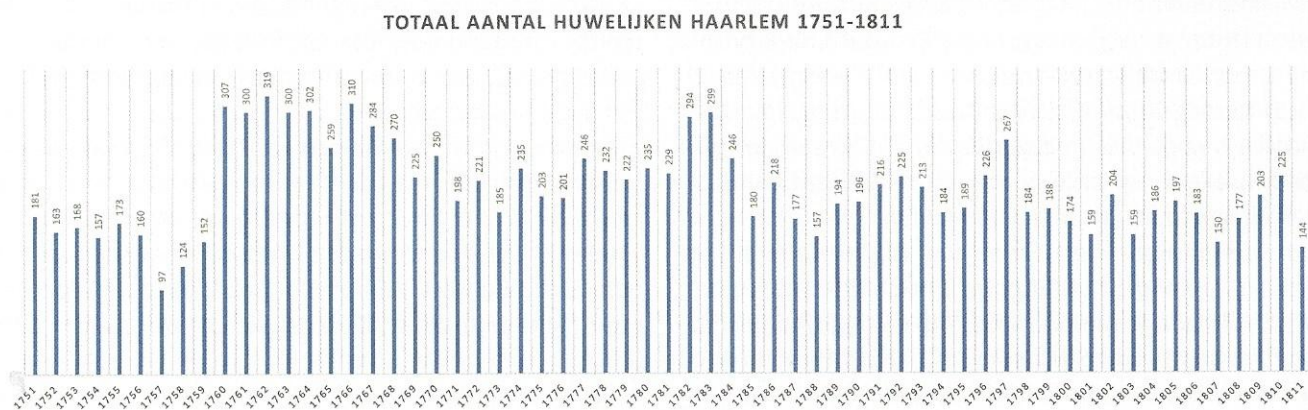
In 1788 werden opvallend weinig huwelijken gesloten (157 tegenover 220 gemiddeld tussen 1761 en 1811), terwijl de bevolkingsgrootte, exclusief migratie, constant bleef. Verondersteld is dat door de armoede jonge mensen waarschijnlijk

4. Schema bevolkingsgroei Haarlem

Jaar	1788	1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810	1811	Gemiddeld aantal huwelijken per maand
Huwelijken																									
Januari	6	4	15	16	8	6	12	4	15	16	11	12	3	6	14	13	10	11	5	4	11	10	10	5	11
februari	7	8	15	13	13	18	21	7	11	18	14	10	14	9	17	11	14	17	8	14	13	11	14	12	14
maart	10	17	9	10	7	12	7	5	8	13	12	3	16	15	13	6	3	6	8	3	7	0	9	12	10
april	11	6	12	13	21	20	13	11	12	35	12	13	11	11	18	5	22	12	18	14	7	22	18	17	17
mei	34	44	56	56	57	52	41	39	44	43	42	46	34	33	41	41	37	39	42	37	33	26	36	35	50
juni	18	23	14	18	20	21	24	22	17	20	16	23	22	10	18	8	19	23	19	12	21	19	14	8	21
juli	9	3	11	14	13	2	9	5	21	23	6	15	6	8	3	14	12	9	9	8	11	18	18	10	13
augustus	20	22	19	17	20	17	17	34	18	23	13	17	21	22	18	18	13	21	16	16	17	34	15	16	20
september	8	16	9	11	12	18	6	12	13	11	13	11	9	7	11	11	18	9	10	9	10	13	17	3	14
oktober	12	12	8	18	15	12	7	11	26	23	10	9	8	12	23	10	7	21	11	7	18	18	10	9	15
november	14	30	18	25	26	18	22	24	24	21	23	23	24	20	22	14	19	14	27	19	19	21	27	8	24
december	8	9	10	5	13	17	5	15	17	21	12	6	6	6	6	8	12	15	6	7	10	11	37	9	12
Totaal	157	194	196	216	225	213	184	189	226	267	184	188	174	159	204	159	186	197	179	150	177	203	225	144	220
Maandgemiddelde	13,1	16,2	16,3	18,0	18,8	17,8	15,3	15,8	18,8	22,3	15,3	15,7	14,5	13,3	17,0	13,3	15,5	16,4	14,9	12,5	14,8	16,9	18,8	12,0	18,4

5. Schema puiboeke huwelijken Haarlem

6. Schema puiboeke huwelijken Haarlem totaal

niet genoeg geld meer hadden om een gezin te stichten.¹⁷ Dit kan het lage aantal huwelijken verklaren, echter niet de dip van 1788, waarna het aantal huwelijken weer steeg naar iets onder het gemiddelde. Het lijkt alsof er in dat jaar ook nog een tweede factor, naast armoede, een rol gespeeld moet hebben. Mogelijk was dit een jaar, waarin veel jonge mensen Haarlem verlieten op zoek naar betere economische omstandigheden? Mijn bevolkingsgegevens bevatten geen getallen voor de migratie, dus kan ik hier niets over zeggen; er bestaan alleen volkstellingen in 1748 en 1795. Willibrord Rutten is uitgegaan van een lineaire ontwikkeling van het bevolkingsaantal tussen 1748 (ruim 26.000) en 1795 (21.000) en heeft het gemiddelde tussen 1776 en 1794 gesteld op 22.350 personen.¹⁸ Kortom, een definitieve verklaring heb ik niet. In het tweede Puiboekje, over januari 1776, worden (p. 8) totalen opgegeven voor huwelijken en gestorvenen tussen 1745 en 1775. De bron van de gegevens vóór 1760 is hier onduidelijk.

Noten

- 1 W. Rutten, 'De vreselijkste aller harpijen'. Pokkenepidemieën en pokkenbestrijding in Nederland in de 18^e en 19^e eeuw, dissertatie Landbouw Universiteit Wageningen, 1997, <https://edepot.wur.nl/138379> (geraadpleegd 10 oktober 2024). Voor Haarlem met name p. 38 en 85-95.
- 2 Zie ook de Encyclopedie Nederlandstalige Tijdschriften. Nederlandstalige periodieken tot aanvang Koninkrijk der Nederlanden (tot 1815), <https://www.ent1815.nl/n/naamlijst-haarlem-1760-1856> (geraadpleegd 30 september 2024).
- 3 Afgezien van correcties en aanvullingen die in de Puiboekjes zelf zijn gepubliceerd vond ik een kind dat op 5 november 1768 is begraven. Aanvankelijk dacht ik dat het ontbrak in het Puiboekje van 1768, maar later bleek dat de naam van het kind achtereenvolgens in het begraafregister, impostregister en Puiboekje was genoteerd als: 't kind van Jacobus Sinot, 't kind van Jacobus Siret en 't kind van Jacobus Linst. Ook de Puiboekjes zijn dus niet perfect.
- 4 De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag bezit ook een aantal jaargangen van de Puiboekjes (van 1779-1784); die zijn door Google gescand, zie de KB-catalogus voor digitale raadpleging, voer in 'Naamlijsten Haarlem', naamlijsten van 1779 tot 1784 (geraadpleegd 30 september 2024). Helaas ontbreekt het jaar 1787. Het CBG bezit helemaal geen Puiboekjes van Haarlem.
- 5 Mogelijk wordt hier bedoeld het Vrouwe en Anthonie Gasthuis, ook wel genoemd het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis.
- 6 Noord-Hollands Archief, toegang 1846, inventarisnummer 114, Gereformeerd of Burgerweeshuis te Haarlem, Register van de jaarlijkse inkomsten uit de goederen, door Mr. Maarten van Heemskerk besproken aan twee bruiden die op zijn graf trouwen, 1602-1669.
- 7 https://www.ooijevaar.info/bronbew/indexdtb_cmplt_knnmrlnd.xlsx (geraadpleegd 30 september 2024).
- 8 Van één paar blijkt overigens uit een latere correctie in het Puiboekje dat het huwelijk op het stadhuis abusievelijk was vermeld.
- 9 Zie voor achtergronden van de begraafcultuur in Haarlem J. Temminck, 'Begraven in Haarlem tot 1800', in Jaarboek 1999 van de Historische Vereniging

Tot slot

De twee transcripties beschrijven circa 11.500 trouwinschrijving en ruim 46.000 begravingen. De transcriptie van de huwelijken, inclusief correctie, nam ongeveer acht maanden in beslag en de transcriptie van de begravingen duurde ongeveer een jaar. Doordat invoer van de begravingen gedeeltelijk parallel geschiedde met de correctie van de huwelijken, heeft het hele project een doorlooptijd gehad van ongeveer vijftien maanden. De transcripties zullen worden uitgegeven en gedistribueerd door de NGV-afdeling Rijnland en Kennemerland.¹⁹ Graag ontvang ik meldingen van onvolkomenheden en/of aanvullingen op michael.boers@hccnet.nl.

Nog een opmerking: de website van het Noord-Hollands Archief kan wat traag zijn. Gelukkig kunnen sinds medio oktober 2024 gehele inventarisnummers tegelijk gedownload worden, waarna de scans op de eigen computer doorlopen kunnen worden. Dit levert een enorme tijdsbesparing en een flink lager frustratieniveau op.

Haarlem, p. 139-153. In 2002 door Historic Future uitgegeven op de cd-rom Historische tijdschriften Noord-Holland, aanwezig in de bibliotheken van het Noord-Hollands Archief en het CBG.

- 10 NHA: toegang 560, inventarisnummer 1010, Collectie van kaarten en kaartboeken van de Provinciale Atlas Noord-Holland, 1822 kaarten en kaartboeken van de Provinciale Atlas Noord-Holland door P. J. Nautz, <https://hdl.handle.net/21.12102/FE4F22BAFB8E1DF9E4D523BC2E286E2> (geraadpleegd 17 maart 2025).
- 11 Haarlem, indexen op de Puiboeken 1760-1813 <https://geneaknowhow.net/script/dewit/haarlem-puiboeken.htm> (geraadpleegd 17 maart 2025).
- 12 <https://kro-ncrv.nl/katholiek/encyclopedie/m/mariamaand> (geraadpleegd 11 oktober 2024).
- 13 N.D.B. Habermehl in Duizend jaar Gouda: een stadsgeschiedenis, Verloren, Hilversum 2002, p. 299-300. Zie: <https://www.diegoude.nl/1000-jaar-gouda/#flipbook-1000-jaar-gouda-part-3/25/> (geraadpleegd 4 augustus 2025).
- 14 G. Milroy, The cholera not to be arrested by quarantine: a brief historical sketch of the great epidemic of 1817, Churchill, Londen 1847, <https://digirepo.nlm.nih.gov/ext/cholera/PDF/101201134.pdf> (geraadpleegd 11 oktober 2024).
- 15 <https://sites.google.com/site/venstersvoorgeslacht/home/epidemie-en-hongersnoden> door Michel Osinga (geraadpleegd 11 oktober 2024).
- 16 Ontleend aan F. Moerbeek, 'De epidemische zinkingskoorts in Haarlem, juni 1782', in Gedenkboek 1948-1978, NGV afdeling Kennemerland, p. 69-78.
- 17 H.A.M. Klemann, Haarlem! Een geschiedenis, Verloren, Hilversum 2023, p. 368.
- 18 W. Rutten, o.c. p. 90, noot 6.
- 19 Zie de afdelingswebsite <https://www.ngv-afdelingen.nl/rjn/> onder Publicaties Rijnland en Kennemerland | Bronnenboeken Rijnland en Kennemerland. Ik dank Dik van Driel, Ank Poland en Regina van Groningen voor het corrigeren van mijn typfouten en het toevoegen van overgeslagen regels. De prettige samenwerking heeft de kwaliteit van het eindresultaat aanzienlijk verbeterd.

GensDataPro

GensDataPro is het stamboomprogramma van de Nederlandse Genealogische Vereniging. Perfecte registratie en uitmuntende uitvoer van uw stamboom en familiegeschiedenis. Alle informatie vindt u op www.gensdatapro.nl.

GensDataPro is te bestellen in de webwinkel van de NGV op <https://ngvledenservice.nl/webshop/>